

SOCIALNE STRUKTURE IN GOVORNE NAVADE

Sodobna sociolingvistika posveča precej pozornosti problemom, ki nastajajo ob neizogibnem stiku narečja s standardnim jezikom oziroma visokim (splošnim) pogovornim jezikom. Temu področju smo tudi pri nas že namenili nekaj razmišljanj. Vrsta vprašanj pa je kljub vsemu še odprtih, čeprav raziskave kažejo na družbeno važne in v praksi izpričane probleme.

Dejstvo je, da predvsem narečna področja, katerih jezikovni sistem je od knjižnega zelo oddaljen, doživljajo knjižni jezik kot tuj sistem, zlasti ko ga morajo dejavno uporabiti. Vzroki za to so v posebnih socialnih strukturah kraja, ki odločilno vplivajo na jezikovno znanje; odnos dialekt — knjižni jezik pa še spremlja poseben emocionalni odnos.

Cerkvenjak v Slovenskih goricah naseljujejo kmetje in polkmetje, to se pravi delavci z najnižjimi kvalifikacijami. Dnevna migracija v industrijske centre še ni mogla iztrgati ljudi iz njihovih organskih enot, tako tudi ni spremenila posebnih govornih navad. Prezaposlenost dvoživk — polkmetov — in pomanjkanje delovne sile na kmetijah ne dopuščata posebnega jezikovnega izpopolnjevanja. Televizija, ki bi s svojo razširjenostjo v kraju lahko postala važen dejavnik jezikovne izobrazbe, s tujimi filmi ob večerih v tem pogledu ne pripomore ničesar, saj hitro menjajočim se podnapisom lahko sledijo le zelo izurjeni bralci. Tako tudi jezik v cerkvi, ki uporablja le delno spremenljive liturgične obrazce, torej besede v istih ali zelo podobnih zvezah, ne more kaj prida koristiti jezikovnemu obzorju. *Edina možnost ostaja šola, ki pa iz raznovrstnih razlogov tem problemom ni določila niti pomena in tako še ne kaže prizadevanj v to smer.* (Podčrtala uredn.). Poseben problem je še alkoholizem, ki vsem jezikovnim prizadevanjem, tudi jezikovnim, ni naklonjen.

Dialekt ostaja tako glavno sredstvo sporazumevanja, čeprav znanje standardnega jezika zaradi vse večje povezanosti s širšimi družbenimi skupinami — in ne nazadnje ob širokem uveljavljanju socialističnega samoupravljanja v vseh oblikah družbenega življenja — postaja nujna naše stvarnosti.

Razmerja med narečjem in knjižnim jezikom oziroma visokim pogovornim jezikom so razvidna iz konkretnih govornih navad, ki so se izoblikovale v okviru posebnih družbenih struktur

Pri branju knjižnega besedila se narečje kaže pri realizaciji fonemov in naglasu. Za starejše generacije je značilno elkanje, ki so se ga priučili tudi v šoli. Blizu tej obliki (sicer brez elkanja) je pridiga v cerkvi. Zanimiv pa je preskok k narečju ob koncu oznanil, ko snubi duhovnik na primer za delovne akcije pri urejanju cerkvenih prostorov. Ti izpadi iz standardnega koda so sicer redki in le na določenih ravninah, vrednost pa dobijo s svojo domačnostjo.

V precej drugačnem položaju je bralec obvestil krajevne skupnosti in kmetijske zadruge, ko obvešča brez pisane predloge. Te vsebine podaja v dialektu, ker se jasno zaveda nesposobnosti, da bi to počel v knjižnem sistemu. Tudi predloge privatnih oglasov, ki se sicer trudijo, da bi bile nenarečne, pa jih intuitivno spozna tudi za neknižne, pretvori v narečne.

Zelo poučno je v tej luči sporazumevanje v družbeno-političnih organizacijah ter društvih. Referenti in najvišji predstavniki teh teles, ki sicer niso doma iz Cerkvenjaka, ostajajo pri splošnem pogovornem jeziku. Kako tuja pa je ta oblika poslušalcem, kažejo primeri, ko še tako žgoča družbena problematika težko izzove debato oziroma predloge. Še jasneje se kaže problem odnosa dveh jezikovnih sistemov, ko nastopa govornik, ki dialekt obvlada. Ni redko, da začne govor v visokem pogovornem jeziku, ker se zaveda posebnega govornega položaja (že zaradi jezika prej omenjenih govornikov), kmalu pa začuti poseben napor, ki ga ta položaj zahteva, in celo nezmožnost določene pomenske strukture realizirati v sistemu knjižnega jezika, nemajhen pa je občutek odtujenosti ro-

jakom in celo samemu sebi. Izhod je jasen: govornik preide v narečje. Vendar tudi ta položaj ni enostaven, saj govorec in poslušalec čutita, da narečje nenadoma služi nenavadni funkciji.

Spet drugačni so sestanki in družbeni večeri mladinske organizacije. Tu se je narečje obdržalo v vseh položajih sporazumevanja, izrazi iz političnih besedil pa se citirajo. Poskusi odpravljanja te nenapisane konvencije so skoraj naleteli na nasprotovanje oziroma kritiko akcij glavnine. Tako se seveda prepada med narečjem in standardom nehote še poglablja.

Problemi stika jezikovnih kodov se najbolj jasno izražajo v šoli, in prav tu kažejo tudi svojo negativno plat. Čeprav smo v naši publicistiki že opozorili na jezikovni primanjkljaj otrok določenih socialnih plasti in na posledice, ki jih le-ta prinaša s seboj za njih družbeno uveljavljanje, se celo kljub nekaterim namigom, kaj nam je storiti, v praksi stvari ne premaknejo nikamor.

Za kraj je znano, da skoraj polovica učencev, ki se po osnovni šoli odloči za srednjo, v prvem letniku ne uspe, čeprav so na domači šoli dosegali najboljše uspehe. Res je, da so to dnevni vozači, da doma nimajo idealnih pogojev za študij in da jim je menjava šole prinesla velike spremembe, toda zavzetost za delo (vsaj nekaterih) bi morala roditi lepše sadove. Zanimivo je še to, da večina tistih, ki so prebredli dva letnika, svoje uspehe vidno izboljšuje.

Prestop na srednjo šolo povzroči torej očitno krizo. In nedvoumno je, da ima pri tem levji delež negativna situacija, ko se učenec neizogibno sreča z zapletenim sistemom standardnega jezika, ki ga mora nenadoma celo aktivno obvladati. Poučno je tedaj vsaj v grobem pokazati na značilnosti jezikovnega znanja osnovnošolcev na višji stopnji, saj se nam kmalu izkristalizira vsa resnost problema.

Tovrstna vprašanja bi strnil takole:

- učenci berejo zelo malo, večina se zadovolji s stripi, celo v srbohrvaščini;
- do knjižnega jezika kažejo učenci odklonilen odnos, saj na vprašanja učitelja v tem kodu neradi ali sploh ne odgovarjajo; situacija se kmalu obrne, če se učitelj spusti na narečno pogovorno raven;
- vzrok umikanja standarda je najprej v neobvladanju leksike. Skoraj večina učencev npr. ne razume tehle zelo frekventnih glagolov: *bojevati se, prestati, prevleči, priliti, zabrisati* ipd.;
- še težje so besedne zveze, npr. *imeti (gojiti) mržnjo, ucvreti jo, zabrisati (za kom)* itd.;
- težko ločujejo pomensko relevantne predpone (*priliti : preliti*);
- nekateri uporabljajo le najosnovnejše vzorce prostega stavka, besedni red je skrajno subjektiven, poljuben;
- vezniška razmerja (zlasti podrednosti!) so nejasna, zgrajena pa so na principih narečja, saj zaradi glasovne podobnosti veznikov le-te nahajamo na popolnoma napačnih mestih;
- jezikovni izrazi niso slogovno diferencirani.

Težave, ki jih povzročata učencem tak jezikovni aparat v šoli, ne morejo biti majhne, še manj enostavne. Vsak prebran ali izgovorjen stavek (!), ki le nekoliko odstopa od najbolj splošnega ali pogostega vzorca, lahko ostane nerazumljen ali pa daje učencu le medle in napačne predstave. Ko pa mora tako pridobljeno znanje reproducirati in se spet znajde pred pregrado (čokaz tuje jezikovne norme), mora odpovedati. Tako jezik izgubi svoje poslanstvo — razumevnost.

Narečje kot organsko obliko jezika moramo spoštovati, do njega lahko gojimo tudi svoja najgloblja čustva, ne smemo pa podcenjevati družbenega pomena, ki ga ima knjižni jezik, in zapirati oči pred problemi, ki jih odpira zanemarjanje tega vidika v našem vsakdanu.

Bernard Rajh
Cerkvenjak v Slovenskih goricah